

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מצורע, תשס"ג
מספר 491מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

צרעת וארץ ישראל

צרעת היא שם כולל לכמה נגעים שונים ומשונים, וביניהם **נגעי בתים**, כפי שמופיע בפרשתנו (יד, לד): "כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אֲחֻזְתְּכֶם".

על פי הפתיח לפסוק, קובע אבן עזרא: "זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכם, והכבוד בתוך המקדש". למרות שנגעי בתים אינם נכללים בחובות הקרקע, אין עניינם נוהג אלא בארץ ישראל, וסיבת הדבר היא גודל מעלת הארץ. להלן נבאר את הקשר בין נגע הצרעת למעלת הארץ.

רש"י מציע דרך אחרת להבנת הקשר בין נגעי בתים לארץ ישראל: בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם, לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, ועל ידי הנגע נותן הבית ומוצאן. הקב"ה מסבב את הדברים כך, שבני ישראל הנכנסים לארץ, יזכו למצוא מטמוניות של זהב ולהתעשר. הדעת נותנת שנימוק זה מתאים לנגעי בתים בשנים הראשונות לכניסתם לארץ, אולם בהנחה שהארץ נבנית והולכת, הרי יהיו גם בתים חדשים שייבנו בידי ישראל, ומה יהיה על הנגעים אז?

ואכן, גם בספר הזוהר מודגש כי מדובר על התקופה הראשונה של כניסת בני ישראל לארץ, אך שם מובא נימוק שונה לנתיצת הבתים; בעוד שרש"י מדגיש את התועלת החומרית של נתיצת הבתים, ספר הזוהר מתמקד בפן הרוחני, וזו לשונו (בתרגום ה"סולם"):

כיוון שבאו ישראל לארץ רצה הקב"ה לטהר למענם ולקדש למענם את הארץ, ולפנות מקום לשכינה, כדי שלא תשרה השכינה במקום טמא. ועל כן בנגע הצרעת ההוא - היו הורסים הבניינים של עצים ואבנים שנעשו בטומאה. בוא וראה: אם מעשה זה של נתיצת האבנים המנוגעים היה למצוא אוצרות בלבד, היו צריכים אחר כך להחזיר האבנים למקומם כמו שהיו.. אבל המקרא כתוב: וחלצו את האבנים, וכתוב: ועפר אחר יקח, שהוא כדי להעביר את רוח הטומאה, ותפונה ותתקדש עתה הארץ כמקודם, וימצאו בני ישראל בקדושה ובדיוור קדוש, שתשרה בהם שכינה.

כדי שרעיון קידוש הארץ ובתיה לא יישאר רק נחלת העבר, הוא מסכם: "ועל כן מי שבונה בנין צריך להזכיר בפיו שבונה אותו לעבודת הקב"ה... ואז עזרת שמים שורה על ביתו". ברצוני להציע הצעה נוספת להסברת הקשר בין צרעת הבית לארץ ישראל, וזאת בהסתמך על הסברו הרעיוני של הרמב"ם לצרעת (הלכות טומאת צרעת טז, י):

הצרעת הוא שם האמור בשותפות כולל עניינים הרבה שאין דומין זה לזה, שהרי לובן עור האדם קרוי צרעת, ונפילת קצת שיער הראש או הזקן קרוי צרעת, ושינוי עין הבגדים או הבתים קרוי צרעת. וזה השינוי האמור בבגדים ובבתים שקראתו תורה צרעת בשותפות השם אינו ממנהגו של עולם אלא אות ופלא היה בישראל כדי להזהירן מלשון הרע, שהמספר בלשון הרע משתנות קירות ביתו, אם חזר בו יטהר הבית. אם עמד ברשעו עד שהותן הבית משתנין כלי העור

שבביתו שהוא יושב ושוכב עליהן, אם חזר בו יטהרו, ואם עמד ברשעו עד שישרפו משתנין הבגדים שעליו, אם חזר בו יטהרו. ואם עמד ברשעו עד שישרפו משתנה עורו ויצטרע ויהיה מובדל ומפורסם לבדו עד שלא יתעסק בשיחת הרשעים שהוא הליצנות ולשון הרע, ועל עניין זה מזהיר בתורה ואומר: 'השמר בנגע הצרעת, זכור את אשר עשה ה' א-להיך למרים בדרך'. הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וגידלתו על ברכיה וסכנה בעצמה להצילו מן הים והיא לא דברה בגנותו אלא טעתה שהשוותו לשאר נביאים, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו שנאמר והאיש משה ענו מאד, ואע"פ כן מיד נענשה בצרעת; קל וחומר לבני אדם הרשעים הטפשים שמרכים לדבר גדולות ונפלאות. לדבריו, הצרעת (וראשונה להם היא צרעת הבית) היא איתות שמימי על חטא (לשון הרע) וקריאה לתיקון המעשים.

לדברי הרמב"ם יש להוסיף את הסבר הרמב"ן (בפירושו לויק' יח, כה) על מהות הקשר המיוחד שבין הקב"ה וארץ ישראל:

והענין כי ה' הנכבד ברא הכל, ...ונתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל ידוע ... וזהו שנאמר (דב' ד, יט): 'אשר חלק ה' אלהיך אתם לכל העמים' - כי חלק לכולם מזלות בשמים, וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם.. והנה ה' הנכבד הוא א-להי הא-להים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל...היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו.

על פי יסוד זה הוא מוסיף: "והנה בחוצה לארץ, אע"פ שהכל לשם הנכבד, אין טהרה בה שלימה, בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם".

אם נצרף את העולה מהמקורות שהבאנו, נוכל להציע את הרעיון הבא: הצרעת היא כאמור איתות אלוקי. האיתות הראשוני, וכנראה החלש ביותר בעצמתו, הוא הנגע בבית. כדי לקלוט איתות "חלש" יש צורך בתנאי קליטה טובים מאוד שקיימים רק בארץ ישראל, ולא מחוצה לה, שכן מחוץ לארץ ישראל אין הטהרה שלמה כלשון רמב"ן. דימוי זה הוא כמובן האנשה של הרעיון שיש לראות את נגע הצרעת בהיבט רוחני שבו יש מעמד מיוחד לארץ ישראל, ולא בהיבט תברואתי שלגביו סדנא דארעא חד הוא.

על פי הבחנה זו אציע התייחסות מחודשת לסיפורו של נעמן, שר צבא ארם (שעליו קראנו בהפטרת השבת שעברה [מל"ב ה, א-טו]) ש"היה איש גדול לפני אדניו ... והאיש היה גבור חיל מְצַרְעֵ". לפי הסיפור המקראי הציעה נערה עבריה שהייתה שבויה כשפחה בביתו לשלוח את נעמן: "לפני הנביא אשר בשמרון, והוא יאסף אתו מצרעתו". אלישע מציע לנעמן: "הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר", אולם נעמן מתקשה לקבל עצה זו: "ויקצף נעמן ... ויפן וילך בחמה". אולם בסופו של דבר, לאחר דברי שכנוע מצד עבדיו "וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש הא-להים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר".

נראה לי לפרש, שנעמן ציפה לפתרון במישור הרפואי, ומבחינה זו אין כל צורך לטבול בירדן דווקא "טוב אבנה אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל" (שם ה, יב), אולם המסר לנעמן הוא שיש להתמודד עם נגעיו במישור הרוחני, ומבחינה זו יש לנהרות ארץ ישראל, ובייחוד לירדן, תפקיד חשוב. את הברייתא המובאת בממסכת בבא מציעא (כא, ע"א) והקובעת: ירדן שנטל מזה ונתן לזה, מה שנטל נטל, ומה שנתן נתן, מפרש הרמב"ן בחידושו על פי הירושלמי: שפעמים שנמשך הירדן לצד ארץ ישראל ונמצא נוטל מא"י ונותן לחו"ל ופעמים שהוא נמשך לצד ארץ העמים ונמצא שהוא נוטל מארץ העמים ונותן לארץ ישראל, מה שנטל נטל ומה שנתן נתן דכתיב הירדן וגבול, שהגבול תלוי בירדן, ואגב דתני מה שנטל נטל ומה שנתן נתן תני נמי ירדן.

הירדן, יותר מכל נהר אחר, מייצג את ארץ ישראל. ההנחה שהטיפול בצרעת נעמן היא במישור הרוחני, מביאה אותנו להניח שגם את הסיבה לצרעת יש לחפש במישור הרוחני. בהקשר זה מצאתי שתי התייחסויות במדרשים השונים. בבמדבר רבה (ז, ה) נאמר:

על י"א דברים הצרעת באה; על קללת השם ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל האומר על חבירו דבר שאינו בו ועל גסות הרוח ועל הנכנס בתחום שאינו שלו ועל לשון שקר ועל הגניבות ועל שבועת שקר ועל המחלל שם שמים ועל עבודת כוכבים.. ועל גסות הרוח זה נעמן, שנאמר: ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול. מהו גדול? שהיתה רוחו גסה מפני שהיה גבור חיל ועל ידי כך נצטרע.

ואילו מדרש תנחומא (תזריע יא) מציע הסבר שונה:

על ידי מה נגעים.. על ידי שמתגרין בישראל, שנאמר: וזאת תהיה המגפה על ידי מה שבאו על ישראל, ואל תתמה שהרי בעולם הזה פרע הקב"ה משונאיהם של ישראל הרבה והכה אותם

בצרעת, ומי היה זה? נעמן, שנאמר: ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו וגו' והאיש גבור חיל מצורע. בשביל מה נצטרע? בשביל ששבה מארץ ישראל נערה קטנה. דומה שניתן לחבר בין שני הנימוקים (בבחינת אלו ואלו דברי אלוקים חיים): גסות הרוח המוזכרת במדרש רבה, באה לידי ביטוי גם ברצון להשתלט על ישראל, כשבפועל יושם הדבר בכך ששבה מארץ ישראל נערה קטנה. תיקון המעוות הוא על ידי הכרה במעלת עם ישראל וארץ ישראל; לכן נעמן חייב להתייצב בפני אלישע הנביא (וזאת בעקבות המלצת הנערה שנשבתה), ולטבול דווקא בירדן ולא באחד מנהרות דמשק. מתאימה לכאן דרשת חז"ל (גיטין נז, ע"ב): "נעמן גר תושב היה" – בסופו של דבר הוא קיבל עליו שבע מצוות בני נח, ובחר לגור בארץ ישראל. במילים אחרות: הוא בהחלט למד את הלקח!

הרב שמעון גולן
המדרשה לבנות